

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

В.Д. Шинкарук, В.М. Теслюк

ОСНОВИ РИТОРИКИ

Навчальний посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

УДК 377.3(075)

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Національного
університету біоресурсів і природокористування України
(Протокол № 11 від 24 червня 2020 р.)*

Рецензенти:

Л.В. Барановська, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету;

В.А. Кручек, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії дистанційного навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України;

Н.М. Костриця, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики та мовної комунікації НУБіП України.

Шинкарук В.Д., Теслюк В.М.

Основи риторики: навчальний посібник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. 320 с.

ISBN 978-617-7910-83-0

У навчальному посібнику представлено зміст тем, тестові завдання для перевірки знань, індивідуальні завдання для самостійної роботи, тренінгові вправи для практичних занять, термінологічний словник, літературу із дисципліни «Основи риторики».

Навчальний посібник рекомендовано студентам закладів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Основи риторики». Може бути корисним викладачам ЗВО, учителям гімназій, ліцеїв, коледжів.

УДК 377.3(075)

ISBN 978-617-7910-83-0

© Шинкарук В.Д., Теслюк В. М., 2021

© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

Передмова	5
Зміст навчальної дисципліни	8
Модуль 1.	
Основи риторики як навчальна дисципліна	49
Тема 1.1. Поняття та завдання курсу «Основи риторики»	49
Тема 1.2. –1.3. Розвиток риторики за часів Давньої Греції	62
Тема 1.4. Розвиток риторики в Стародавньому Римі.....	90
Тема 1.5. Вітчизняна риторика	102
<i>Матеріали для самоконтролю</i>	141
Модуль 2.	
Взаємодія оратора та аудиторії	142
Тема 2.1. Сутність та проблеми взаємодії оратора та аудиторії.....	142
Тема 2.2. Об'єктивні перешкоди контакту оратора й аудиторії.....	151
Тема 2.3. Стратегія і тактика оратора.....	162
Тема 2.4. Зовнішній вигляд оратора.....	173
<i>Матеріали для самоконтролю</i>	179
Модуль 3.	
Підготовка до виступу	181
Тема 3.1. Етапи та види підготовки до виступу	181
Тема 3.2. Доказ у публічному виступі.....	195
Тема 3.3. Закони логічного мислення	205
<i>Матеріали для самоконтролю</i>	209

Модуль 4.

Культура та техніка мовлення	211
Тема 4.1. Культура мови.....	211
Тема 4.2. Техніка мовлення.....	222
Тема 4.3. Культура сперечання.....	233
Тема 4.4. Принципи і засоби полеміки.....	250
Тема 4.5. Характеристика запитань і відповідей у полеміці	254
<i>Матеріали для самоконтролю.....</i>	<i>262</i>
Тренінгові вправи для практичних занять	264
Термінологічний словник.....	294
Список рекомендованої літератури.....	314

ПЕРЕДМОВА

Слово – це велика відповідальність, як пам'ять – збереження традицій минулого, як сучасність – надбання духовного багатства та як майбутнє – обов'язок перед прийдешніми поколіннями. Значимість і вагомість слова має відчувати і усвідомлювати кожен, а особливо той фахівець, який формує загальнолюдські цінності, ідеали; несе духовність народу, впливає як на людські долі, так і на політику держав, на майбутнє людства.

Слово є важливим «інструментом» у професійній діяльності. Наскільки майбутній фахівець зрозуміє, відчує, збагне і усвідомить всю велич, силу і красу слова, настільки воно стане творцем у його житті, духовному зростанні, професійній кар'єрі.

Володіння професійними знаннями й уміннями, а також високий рівень загальної та комунікативної культури є запорукою успіху фахівця будь-якої сфери. Тому важливим аспектом у навчальному процесі закладу вищої освіти є також формування комунікативної компетентності як невід'ємної складової комунікативної культури і, відповідно, професійної характеристики особистості.

Основи риторики – це дисципліна, яка навчає створенню переконуючого й дійового мовлення, оволодіння мистецтвом живого слова, емоційної та інтелектуальної взаємодії зі слухачем із метою впливу на нього як на особистість. У цьому визначенні дисциплінарні уміння набувають статусу самостійного фактора на противагу концепції, що таке вміння розглядає як допоміжний засіб у навчальному чи виховному процесі.

Дисципліна «Основи риторики» спрямована на розширення професійної підготовки студентів, формування творчої активності майбутніх фахівців із метою самовдосконалення, самореалізації, конкурентоспроможності у сучасних умовах на ринку праці.

Мета дисципліни «Основи риторики»: підготовка фахівців, здатних до здійснення ефективної мовленнєвої діяльності, вироблення необхідних для цього мовленнєвих умінь та навичок, навчання студентів продуктивному спілкуванню.

Завдання: ознайомлення з основними законами мовленнєвої діяльності, її механізмами, закономірностями, прийомами та засобами, оволодіння практичними вміннями створення

переконуючого й дійового мовлення, багатогранними можливостями мистецтва живого слова, емоційної та інтелектуальної взаємодії зі слухачем із метою впливу на нього як на особистість.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент має *знати*:

- основні етапи розвитку риторики;
- сутність та особливості мовленнєвого спілкування, його види та функції, рушійні сили, структурні компоненти;
- характеристику вербальних та невербальних засобів спілкування;
- стилі спілкування;
- ознаки культури мовлення;
- складові техніки мовлення;
- способи переконання;
- ознаки аудиторії та методи взаємодії з нею.

вміти:

- здійснювати аналіз мовленнєвої діяльності;
- використовувати універсальні та неуніверсальні способи переконання;
- володіти голосом;
- інтонувати;
- керувати аудиторією.

Мета представленого навчального посібника «Основи риторики» – дати знання з основ риторики, класичної і сучасної риторики як науки про мисленнєво-мовну діяльність, спрямовану на переконання, вплив, на досягнення цілей у процесі мовної комунікації, а також виробити у студентів уміння й навички аналізувати та продукувати тексти різного типу відповідно до мети, призначення й умов спілкування в процесі їхньої майбутньої професійної діяльності.

У навчальному посібнику розкрито ряд важливих тем із дисципліни «Основи риторики»: розвиток риторики за часів Давньої Греції та в Стародавньому Римі, сутність та проблеми взаємодії оратора та аудиторії; об'єктивні перешкоди контакту оратора й аудиторії; стратегія і тактика оратора; етапи та види підготовки до виступу; закони логічного мислення; культура та техніка мовлення оратора та ін.

Видання містить систематизоване викладення навчальної дисципліни «Основи риторики» та відповідає її робочій програмі. Кожна тема навчального посібника є змістовно насиченою. Навчальний посібник містить: тестові завдання для перевірки знань студентів, тренінгові вправи для практичних занять, термінологічний словник, рекомендовану літературу.

Зміст навчальної дисципліни «Основи риторики»

Теоретичні заняття

Змістовий модуль I.

Основи риторики як навчальна дисципліна

Тема 1.1. Поняття та завдання курсу «Основи риторики»

Мета, завдання та зміст курсу. Риторика, красномовство, ораторське мистецтво. Ораторське мистецтво як наука про красномовство. Ораторське мистецтво – високий рівень майстерності публічного виступу, якісна характеристика ораторської мови, вправне володіння живим словом. Функції, предмет, закони ораторського мистецтва. Види красномовства та сфери його застосування.

Тема 1.2-1.3. Розвиток риторики за часів Давньої Греції

Міфологія красномовства. Риторика Давньої Греції. Горгій – великий сицилійський оратор. Ораторство Демосфена. Сократ як ритор. Платон про риторіку. Риторична діяльність Арістотеля. Риторика еллінської Греції.

Тема 1.4. Розвиток риторики в Стародавньому Римі

Риторика Стародавнього Риму – сфера законодавства, політики, влади – консулів і сенаторів. Найвидатніший оратор і ритор римської риторики – Цицерон. Видатний оратор Гай Юлій Цезар – засновник Римської імперії. Риторика в Римській імперії. Педагогічна риторика Квінтіліана.

Тема 1.5. Вітчизняна риторика

Загальна характеристика вітчизняної риторики. Мовотворчість Івана Вишенського. Мовна спадщина Григорія Сковороди. Риторика в Києво-Могилянській академії. Феофан Прокопович – найвидатніший ритор і український оратор кінця XVII – початку XVIII ст.

Змістовий модуль II.

Взаємодія оратора та аудиторії

Тема 2.1. Сутність та проблеми взаємодії оратора та аудиторії

Взаємодія з аудиторією – спільність психологічного стану оратора і його слухачів, що викликані спільними роздумами та співпереживаннями в процесі їх сумісної інтелектуальної роботи. Два психологічних кола протидії. Перше коло протидії – соціальний і особистісний інтерес. Буденна свідомість – друге коло протидії. Зацікавлена увага аудиторії – критерій подолання кіл (шарів) протидії.

Тема 2.2. Об'єктивні перешкоди контакту оратора й аудиторії

Суб'єктивні і об'єктивні перешкоди контакту оратора й аудиторії. Інерція включеності – одна з об'єктивних психологічних перешкод. Друга перешкода – висока швидкість розумової діяльності. Третя – нестійкість уваги. Четверта перешкода – антипатія до чужих думок. Урахування особливостей, властивостей уваги, що виявляються у діяльності та в поведінці аудиторії.

Тема 2.3. Стратегія і тактика оратора

Стратегія оратора – загальний, всебічний план досягнення цілей, що представляє собою розробку основних напрямків промови. Правила переконання аудиторії. Компоненти стратегії. Тактика як зовнішньомовна побудова промови, як сукупність принципів, способів та прийомів розгортання тези. Аргументація як комунікативне явище. Частина тактичного закону – активізація мисленнєвої та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії. Другий етап активізації – створення в аудиторії творчої атмосфери розмірковування. Третій етап активізації – виведення аудиторії на рівень обговорення та прийняття рішення. Способи та принципи тактики.

Тема 2.4. Зовнішній вигляд оратора

Формування першого враження – зовнішній вигляд: оформлення зовнішності; експресія, зовнішня виразність; виконувані дії; передбачувані якості людини. Вироблення власного

стилю за допомогою одягу. Оцінка стереотипів, що діють у середовищі слухачів. Вдалі та недоречні для публічного виступу кольори одягу.

Змістовий модуль III. Підготовка до виступу

Тема 3.1. Етапи та види підготовки до виступу

Визначення теми виступу. Формулювання мети. Загальна та конкретна мета. Підбір матеріалів для ораторської промови. Обмірковування матеріалу, встановлення зв'язків, коментування. Робота над конспектом. Складання плану. Форми текстового оформлення матеріалу. Види підготовки до виступу.

Тема 3.2. Доказ у публічному виступі

Складові частини доведення: теза – положення, правильність, що потрібно обґрунтувати; основи доведення (аргументи) – судження, за допомогою яких доводиться теза; форма доведення (демонстрація) – способи логічного зв'язку між тезою й аргументами. Правила і помилки висунення тези, аргументації і демонстрації. Правила висунення тези. Логічні правила оперування аргументами. Помилки у процесі доказів.

Тема 3.3. Закони логічного мислення

Окремі положення діалектичної логіки та її вимоги до оратора. Формально-логічні закони мислення. Закон тотожності. Закон несуперечності. Закон виключеного третього. Закон достатньої підстави. Спростування – логічна операція установаження хибності або необґрунтованості положення, яке висунуте як теза.

Змістовий модуль IV. Культура та техніка мовлення

Тема 4.1. Культура мови

Поняття та загальні ознаки мовної культури. Мовна норма. Засоби оволодіння точністю висловлювання. Простота мови. Чистота мови. Правильність мови. Образність мови: поняття, зміст, роль, засоби створення образності.

Тема 4.2. Техніка мовлення

Поняття й категорії техніки мовлення. Аспекти техніки мовлення: дикція, дихання, голос. Вимоги до голосу оратора. Інтонація. Інтонаційно-виразні засоби мовлення. Міміка і жести. Логіко-інтонаційний аналіз мови. Мовні ноти.

Тема 4.3. Культура сперечання

Загальна характеристика суперечки. Логічна структура суперечки. Способи доведення. Способи спростування. Зауваження опонентів та їх нейтралізація. Спекулятивні прийоми сперечання.

Тема 4.4. Принципи і засоби полеміки

Полеміка як форма ораторського мистецтва. Принципи полеміки. Прийоми у процесі полеміки.

Тема 4.5. Характеристика запитань і відповідей у полеміці

Логічна структура і види запитань та відповідей. Специфіка застосування запитань та відповідей у спорі. Закриті запитання. Відкриті запитання. Запитання складні і прості. Послідовність використання питань. Види полемічних «хитрощів» у полеміці. Шляхи їх нейтралізації.

**Теми практичних занять
«Основи риторики»**

**Змістовий модуль І.
Основи риторики як навчальна дисципліна**

**Практичне заняття № 1.1. Поняття та завдання курсу
«Основи риторики».**

План.

1. Мета, завдання та зміст курсу.
2. Основні поняття та розділи класичної риторики.
3. Красномовство як ораторський талант.
4. Ораторське мистецтво як наука про красномовство.
5. Ораторське мистецтво – високий рівень майстерності публічного виступу, якісна характеристика ораторської мови, вправне володіння живим словом.
6. Функції, предмет, закони ораторського мистецтва.
7. Види красномовства та сфери його застосування.

Скласти план і підготувати наукове повідомлення (10 хв.) на тему:

1. Основи красномовства – наука про ораторське мистецтво.
2. Красномовство як вид мистецтва.
3. Дотримання нормативного та етичного аспекту культури мовлення – необхідна умова професійного успіху та фахового зростання.
4. Мова є найкоштовнішим скарбом людей (Гесіод).
5. Найпоширеніші види красномовства у сучасному світі.
6. Розвиток нових видів (жанрів) ораторського мистецтва в сучасних засобах масової інформації.
7. Розвиток рекламного красномовства як різновид торговельного.

Список рекомендованої літератури

1. Вандишев В.М. Риторика: екскурсія в історію вчень і понять: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 264 с.
2. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.

3. Ораторське мистецтво: навч. посіб. / за ред. Н.О. Осипової.
Хорків: Одіссей, 2007. 144 с.

Практичне заняття № 1.2.–1.3. Розвиток риторики за часів Давньої Греції

План.

1. Міфологія красномовства.
2. Риторика Давньої Греції.
3. Горгій – великий сицилійський оратор.
4. Ораторство Демосфена.
5. Сократ як ритор.
6. Платон про риторику.
7. Риторична діяльність Арістотеля.
8. Риторика еллінської Греції.

Скласти план і підготувати наукове повідомлення (10 хв.) на тему:

1. Розвиток практичного красномовства в країнах Стародавнього світу.
2. Жанрова специфіка красномовства на зорі розвитку людства.
3. Афіни – колыска демократії за часів Солона.
4. Культ живого Слова у Стародавній Греції.
5. Горгій та Ісократ – давньогрецькі майстри красномовства.
6. Розвиток академічного красномовства у Стародавній Греції.
7. Майстри ораторського мистецтва у Стародавній Греції.
8. Афіни – школа всього людства (Ісократ, «Панегірик»).
9. Мій улюблений оратор Стародавньої Греції.
10. Академічне красномовство Стародавньої Греції.

Список рекомендованої літератури

1. Вандишев В.М. Риторика: екскурсія в історію вчень і понять: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 264 с.
2. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.
3. Ораторське мистецтво: навч. посіб. / за ред. Н.О. Осипової.
Хорків: Одіссей, 2007. 144 с.

Практичне заняття № 1.4. Розвиток риторики в Стародавньому Римі

План.

1. Риторика Стародавнього Риму – сфера законодавства, політики, влади – консулів і сенаторів.
2. Найвидатніший оратор і ритор римської риторики – Цицерон.
3. Видатний оратор Гай Юлій Цезар – засновник Римської імперії.
4. Риторика в Римській імперії. Педагогічна риторика Квінтіліана.

Скласти план і підготувати наукове повідомлення (10 хв.) на тему:

1. Академічне красномовство античного Риму.
2. Цицерон – великий оратор Риму.
3. Видатні митці слова Стародавнього Риму.
4. Мій улюблений ритор античності.
5. Гай Юлій Цезар – політик, військовий полководець.
6. Політичне красномовство Риму.

Список рекомендованої літератури

1. Вандишев В.М. Риторика: екскурсія в історію вчень і понять: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 264 с.
2. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.
3. Ораторське мистецтво: навч. посіб. / за ред. Н.О. Осипової. Хорків: Одиссей, 2007. 144 с.

Практичне заняття 1.5. Вітчизняна риторика

План

1. Загальна характеристика вітчизняної риторики.
2. Мовотворчість Івана Вишенського.
3. Мовна спадщина Григорія Сковороди.
4. Риторика в Києво-Могилянській академії.
5. Феофан Прокопович – найвидатніший ритор і український оратор кінця XVII – початку XVIII ст.

Скласти план і підготувати наукове повідомлення (10 хв.) на тему:

1. Ораторське красномовство епохи Київської Русі.
2. Видатні слов'янські оратори епохи Київської Русі.
3. Найдавніші пам'ятки церковного та світського красномовства.
4. Патріотичний пафос творів Герасима та Мелетія Смотрицьких.
5. Видатні полемісти – проповідники в XIV – I пол. XVII століть.
6. Іван Вишенський – майстер полеміки та найвидатніший сатирик у давній українській літературі, автор полум'яних послань.
7. Народний героїчний епос як зразок вираження мистецтва слова.
8. Видатні слов'янські оратори, професори риторики Києво-Могилянської академії.
9. Кобзарство як культурно-національний феномен.
10. Ораторське мистецтво кобзарів.
11. Політичне, військове та дипломатичне красномовство Богдана Хмельницького.
12. Іоаникій Галятовський та Інокентій Гізель – визначні українські майстри красномовства.
13. Митрополит Петро Могила – визначна постать в історії України, представник конфесійного стилю.
14. Феофан Прокопович. Життя як подвиг!?
15. Творча спадщина Феофана Прокоповича.

Список рекомендованої літератури

1. Вандишев В.М. Риторика: екскурсія в історію вчень і понять: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 264 с.
2. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.
3. Ораторське мистецтво: навч. посіб. / за ред. Н.О. Осипової. Хорків: Одиссей, 2007. 144 с.
4. Прокопович Ф. Материалы для истории русской церковной жизни // Труды Киевской Духовной Академии. Київ, 1865. С. 158.
5. Прокопович Ф. Про підбір доказів і про ампліфікацію // Філософські твори. С. 258–265.